

KÜZDELEM A DRÁMÁVAL

A Bánk bán Kolozsváron

Bánk : László Gerő
(Csomafáy Ferenc felvétele)

Gyulai Páltól Hevesi Sándorig az irodalom- és a színháztörténet lapjain mindegyre visszatér, koronként némileg változó hangsúllyal ugyan, de a lényegét tekintve mégis egybehangzóan, az a sajnálkozó vagy rosszálló és türelmetlen megállapítás, hogy Katona József Bánk bánját, amióta a remekművet felismerték benne, a színházak „különös szorgalommal adták” (Gyulai), később már csak „az akta-elintézés lelkiismeretes unottságával” (Schöpf-
lin), érteni azonban sohasem értették egészen, illetve jól. Hevesi Sándor, aki egyszemélyben volt nagy műveltségű irodalmár és gyakorló színházi ember, fogalmaz a legkategorikusabban: „Bánk szerepével soha egyetlen művész sem tudott igazán megküzdeni.” Amiből ugyan nem következik, hogy Katonát kellene hibáztatni ezért, de a Bánk bán körül mégis kialakult, főleg újabban, bizonyos kedvezőtlen színházi hangulat. A budapesti Nemzeti Színház a 62-es sikertelen felújítás után tavalyig nem is játszotta, s igen jellemző, hogy az 1970-es bemutató alkalmával egy szakfolyóirat, a Színház kritikusa (Koltai Tamás) az előadásról írva előbb szükségesnek tartja gondosan tisztázni a színházi köztudatban élő „tudathasadásos ítéletet”, amely a Bánk bánra a sugesztő hatása alatt elfogadja ugyan a legjobb magyar drámának, de egy-

szersmind dramaturgiailag-színpadilag kezdetlegesnek, sőt előadhatatlannak tartja. A kettőt csakugyan nem lehet összeegyeztetni, hiszen a Bánk bán nem könnyűdráma, ellenkezőleg, minden erénye a legjellegzetesebben drámái erény (teljesen tragikai koncepció, jellemben-fogantatás, erőre, tömörségre törekvő nyelv), ezt eddig minden bírálója így látta Arany és Gyulai óta. Dehát a „tudathasadásos ítélet” nem is az irodalomtörténeté, amely a maga dolgát a Bánk körül réges-régen és nagyszerűen elvégezte, beleértve napfogyatkozásainak pontos és szigorú megvizsgálását is; a színház-történet „tudathasadásának” pedig más oka nem lehet, mint az, hogy az irodalomtörténet jól megalapozott ítéletével szemben a színházi oldalon adósságok tornyosulnak.

★

Hosszú szünet után Katona Bánk bánja most újra megszólalt Kolozsváron, azon a színpadon, amely élvülhetetlen érdemeket szerzett egykor a dráma elismertetésében, s az 1834-es bemutató után (Kassa után ez volt a Bánk bán második előadása) kisebb-nagyobb megszakításokkal mindig is műsorán tartotta. A bemutatót nem előzte meg olyan sajtóhírverés, amelyből a készülő

előadás tendenciájára s a vele járó műhelygondokra következtethetünk volna, de most, a bemutató után már világosan látszik, hogy a kolozsvári társulat és vendégrendezője, Tompa Miklós valami mást és újat akart elélni hozni az előadással, mint amit a Bánk tizenhárom évvel ezelőtt mondott ugyanezen a színpadon. Felmerültek-e olyan kétségek is, hogy a nem másuló — de új hangsúlyokkal mindig is módosítható! — banki tragikum megrázhatja-e még ma is a közönséget? Az előadás inkább arra vall, hogy rendezőnek és együttesnek főleg stílusbeli aggályai lehettek a Bánk bán mai és kolozsvári színpadra állítása közben.

★ „Midőn én egy erkölcstelenséget utáló Feliciánust indulatjának illő polcára viszek, midőn egy Bánk bánt megölt becsületének omladékaira felállítok, hogyan szedhessem én kiszabott kótára fájdalommat?” — kiált fel Katona, egy prózai értekezésében is költőhöz, tragikus költőhöz méltó indulattal, egyébként a korabeli cenzúra, de talán a közöny, az értetlenség ellen is intézve szavait. A többi nagy tragikus dráma-költővel együtt, akiket vagy nem játszanak, vagy csak éppen „lekevernek” a mi színházaink, ma újra fel kellene kiáltania. Nem a törlések miatt: Tompa Miklós kolozsvári rendezésében a legteljesebb Bánk-szöveget kaptuk (emlékezetem szerint csak Simon bán mondái ihletésű, a hét fiú születéséről szóló első felvonásbeli elbeszélése, a béktelennel való jelenetben Bánk sokat kifogásolt, a „banki sértődés”-re utaló anticipálása s az ötödik felvonásban Endre utolsó három sora

A HET, 1971. MÁRCIUS 26.

hiányzott belőle). De fel kellene kiáltania azért, amit különben évek óta sajnálattal és aggodva konstatalunk: hogy színészeinkből lassanként kivész az igazi drámai erő és hevület. Még el sem tűnt egészen a rosszul értelmezett teatralitás, pátosz és szavalás, s a korszerű játék jelszavával máris kezd eluralkodni színpadjainkon a sima és elegáns egyszerűség, a mindenre-jó sancta simplicitas, amely semmit sem takar, nem készíti elő váratlan fordulatokat, sőt robbanásokat, ahonnan nem nyílnak hirtelen örvényes mélylatékok és nyugtalanító-felemelő távlatok. Amihez képest Katona minden sora, minden szava: túl heves.

★ Amit eddig elmondtam, az nem egy előadás kritikája, inkább színészetünk, színjátszásunk általános helyzetére vagy stílusára vonatkozik. Ez a stílus, hogy úgy mondjam, szürkeségével tüntet, miközben a színpad ma világviszonylatban az erős és még erősebb hatások új és új hullámát továbbítja a nézőtér felé (bár ezek nem mindig drámaiak is, hanem csak meghökkenítőek vagy sokk-szerűek), vagy ellenkezőleg: befelé fordul és a színpadi mágia rejtettebb, egészen finom műszereit hozza működésbe. Hogy nálunk „szürke a divat”, azt a kolozsvári Bánk bán-előadáson Bársan Éva jelmezei hirdették legnyíltabban (a Nagyúr egy lordmajorra emlékeztetett), de ezáltal Tóth László szép és nemes hatású díszletei sem indították úgy meg a képzeletet, mint például a Téli rege egyetlen hátsó boltíve, amely mindjárt otthonosan idézte „a hely szellemét”, ahol az előadás született, vagy mondjam azt: mint Liviu Ciulei díszlete a Macbeth-hez, amely — éppen Katona szavával —

„századok lelkét”, meggyötört lelkét sűrítette a színpadképbe.

A színészekről a premier hangulatában pontosan azt éreztem, mint ha a dráma élménye épp akkor érintette volna meg őket, mintegy váratlanul. Volt, akinek nem hiányzott ehhez a színpadi rutinja, első sorban a Bánk bánt alakító László Gerőnek (aki ebben a percben szinte egyedül áll vérbeli drámai színészként a porondon), de a leggyakorlottabb színészek sem tudtak igazán hozzáforrósodni a „nagy találkozás” rendkívüli pillanatához, akár régi szerepüket játszották el újra, mint Dorián Ilona Melindát és Márton János Tiborcot, akár új lapot nyitottak a szereposztásban, mint Bisztrai Mária Gertrudisszal, Senkálzky Endre Mikhállal, Tóth Tamás (vendégként) Peturral. Héjja Sándornak Ottóhoz, de főként Nagy Dezsőnek Biberach-hoz még nincs meg az alakító készsége, s hogy mit jelent az alapos és rendszeres drámai iskolázottság hiánya és a klasszikus repertoár elhanyagolása, azt lemérhetjük Biberach haldoklási jelenetében, amely a bemutatón csak erőfőn volt, a második előadáson már csaknem komikumban fűlt. Egy-egy ilyen jellemző „apróság” mindig összefűz a játékkultúrával, amelynek alkalmi rehabilitálása egy rég nem játszott klasszikus kedvéért szemmel láthatóan igénybe vette a vendégrendező figyelmét.

★ S ha mindez — ismétlem — nem egy előadás kritikája, annál kevésbé cáfolhatja az előadás — vagy bármely más — magát a drámát. Az előadás még csak a drámával való küzdelem képét mutatja, de már ezért is érdemes és szükséges volt felújítani a Bánk bánt Kolozsváron.

A közönséget semmiképpen sincs okunk „tudathasadástól” féltetni, s a nézőtér eleven feszültségéből a színház nyugodtan kiolvashatja a vállalkozást illető elismerést is. Csak színház és irodalomtörténet régi pere nem jutott előbbre (de a kritikákból ítélve tavaly Budapesten is csak a perújrafelvételig jutott). Arany Bánk-elemzése a mai napig a legizgalmasabb rendezőpéldány, és éppúgy nem avul, mint Gyulai nagy tanulmánya, sőt újabb irodalomelméletek szigorú számítások alapján tett megállapításaival feltűnően összecseng. Hatás és ellenhatás mechanizmusát például, mint a néző (vagy olvasó) drámai élményének alapját már ők is felfedezték és úgyszólván lekotázták Katona szövegéből, mert éppen ebben ismerték fel csalhatatlan biztonsággal a zsenialitását. A színészek, ha ért a kottaolvasáshoz, nyert ügye van, bármelyiket veszi elő a kettő közül. (Bár a színház történet tanúsága szerint eddig a legkritikább esetben vették elő.) Vagy milyen lenyűgöző és meglepően „modern” Horváth János közel negyven évvel ezelőtt papírra vetett dráma-elemzése: a legmagasabbrendű tragikumot látja Bánk küzdelemében, „melyet a sorstól kiszemelt hős tragikus sorsa ellen folytat”, jelleme, személyisége védelmében. Igen, ez lehetne mai színpadon is a legizgalmasabb Bánk-értelmezés, ha rendezőnek és színésznek a jellem, a személyiség itt és most döntőként felfigyelt megváltozóit sikerül egyszer beleláttnia a drámai küzdelembe. Bizzunk benne, hogy eljön az idő, amikor a színház hajlani fog irodalom (irodalomtörténet és -elmélet) felől jövő sugallatokra is.

KACSIR MARIA

SZÍNHÁZ